

olvashatónak. Viszont Czuczor Botondját a IV.-ben korainak tartom, inkább a VI.-ba való, szintúgy a Greguss-Beöthy-féle Magyar balladák is a reáliskolai tanítás terve szerint inkább a VI.-ba, mint az V.-be valók. A VIII. osztály magánolvasmányaira is van még egy megjegyzésem: Rombauer nagyon sokat szán ez osztálynak. Ezt pedig egyrészt azért nem lehet helyeselni, mert ez az év úgysis a legrövidebb s az évközben esetleg el nem olvasott munkákat itt már nem lehet, mint az alsóbb osztályokban, vagyis inkább késő már (az iskola szempontjából) a vacatióban pótlólag elolvasni; másrészt meg azért sem helyeselhető e megterhelésszámba mehető munkamegszabás, mert a VIII. osztály főleg az összefoglalás, a rendszerezés fokozata. Nem tanácsos tehát benne sok újat tárgyaltatni, mert akkor világos rendszer helyett chaos támad a tanuló lelkében.

Így lehetne még számos apróbb megjegyzést tennem a fölveendőkre, elhagyandókra és fölcserélendőkre, de a rövidség kedvéért itt ismételten utalok a Tanáregy. Közlönyben megjelent dolgozatomra, melyben a magánolvasmányok kérdését a maga egészében tárgyalom. E helyen céltévesztés nélkül — hiszen csak ismertetés a feladatomban — már nem szabad e kérdésnél hosszasan időznöm, s azért röviden már csak annak a kijelentésére szorítokozom, hogy Rombauer valósággal lekötöztetett bennünket középiskolai philologusokat, a mennyiben a magánolvasmányok fölötté fontos kérdését, ezt az eddig igazi noli me tangere-t, sok tudással és tapintattal jelentékenyen közelebb vitte végleges megoldásához. Vajha még kiadóink is teljesítenék azt a befejező óhaját, hogy «bárcsak akadna kiadó, ki ily (a tanulóknak magánolvasmányi szempontból összeállított) könyvtárt olcsón, hogy azt a tanulók legtöbbször tényleg meg is szerezhesse, a könyvpiacra bocsátana». Erre különben az Olcsó Könyvtár még olcsóbb új sorozatának s részben a Magyar Könyvtárnak megindultával azóta is egyre több lehetőség kínálkozik.

Nagyvárad.

DEMEK Győző.

Zágoni Mikes Kelemen élete. Irta: *Toncs Gusztáv*. Budapest, 1897.
Lampel R. bizománya. 250 l. Ára 2 frt.

A magyar prózairodalomnak egyik legkedvesebb, szeretetre legméltóbb alakjáról kapunk Toncs Gusztáv könyvében képet. Mikes Kelemennek főműve, a *Törökországi levelek*, már vagy harmincz éve közösen forog, gyönyörködtetve nagyot és kicsinyt egyaránt, a kinek van érzéke egy romlatlan szívü írónak levelei iránt, melyekben az életének küzdelmeit, egy száműzött hazafiúnak reményeit és csalódásait, érző

lelkének egész tartalmát az olvasó elé tárja. Az a csak látszólag tréfás, de alapjában véve komoly és nekünk magyaroknak annyira szívünkhez nőtt józan philosophia, mely az egész művet áthatja, az az egyszerű, de magasztos vallásosság, mely minden sorában ott rezeget, kedvelté teszik az érett gondolkodásuak előtt, másrészt pædagogiai szempontból is becses: azzá teszik tudákos szárazságtól ment élvezetes tanító részletei, gyökerében magyaros nyelve és nemes fordulataiban megkapó szépségekkel ékes stílusa.

Ennek a kiváló, a tudományosan művelt közönség előtt kedves írónak mindedig nem volt részletesen megrajzolva élete. A mi volt, az részben vázlatos, részben tisztán tudományos czélből készülve inkább a szakembereknek szólt. Igazán szükség volt olyan műre, mely azon kívül, hogy Mikes életének minden fontosabb mozzanatára kiterjed, élvezetesen, szép előadással foglalja össze az eddigi kutatások eredményeit.

Azt hiszem ez volt az a cél, melyet Toncs Gusztáv maga elé tűzött. Olyan munkát akart adni a művelt olvasó közönség kezébe — és ide kell érteni az érettebb korú tanuló ifjúságot is — melyet érdeklődéssel olvashatunk végig, s belőle fölvilágosítást nyerhetünk az író életének körülményeiről. Egyszóval népszerű olvasmányt akart nyújtani.

De Mikesnek tudományosan megírt *alapos* életrajza sincs. Érezzük ezt a hiányt mindannyian, érezte a szerző is, elkapta a vágy, hogy művének keretében ennek a föladatnak is megfeleljen. Nem elégedett meg a művészi compilatióval, hanem kutatásokon nyugvó, az írónak nemcsak életét, hanem működését is fölelő életrajz lebegett a szeme előtt. Nem vehetjük rossz néven ezt az ambitiót, a tudomány, mint a mesebeli mágneshegy vonzza magához a halandókat.

Ennek a két szempontnak az összehavarása gyöngíti meg a legújabb életrajznak a hatását. Bár szorgalmas munka és buzgó kutatás eredménye, annyira még sem eredeti, hogy mint tudományos művet kellene tekinteni, könnyű röptében meg néha meggátolja a tudományos apparatus.

Mindamellet van érdeme a munkának, különösen ha mint népszerű életrajzot tekintjük. Azt hiszem, ez a fölfogás meg is felel az író szándékának. Azonban ebben az esetben kénytelenek leszünk egy-két fejezete ellen fölemelni szavunkat.

Az irodalomtörténeti monographiák megszerkesztésének két módja van. Vagy előrebocsátjuk az író életét s azután rendszeresen tárgyaljuk a műveit, vagy a kettőt egységbe olvasztjuk, s az egyes műveket az életrajz megfelelő helyein méltatjuk. Bár az előbbi formában is irtak igen sikerült életrajzokat (p. o. *Gyulai Pálnak* a tud.-egyetemen tartott előadása Petőfi életéről és költészetéről) tagadhatatlanul az utóbbi felel

meg jobban a czélnak és határozottan művészbibb eljárás az egyes termékeket az író életének körülményeiből, szellemének fejlődéséből magyarázni. Toncs Gusztáv az utóbbi módot választotta, de csak látszólag. A 16. fejezet közül csak öt (IX—XIII. és XVI.) szól Mikes műveiről és ezek — a mint látszik — bele vannak illesztve az életraaj keretébe. De csak bele vannak illesztve, mert a helyett, hogy munkája végére hagyta volna őket, nagyobbik felét beleszurta az élettörténet utolsó szakasza elé. Így a művészi forma kedvéért föláldozta a rendszerességet, de magát a rendszert nem tudta következetesen megalkotni.

Mikes élete két nagy részre oszlik. Egyik gyermekkorát és bolyongásait, a másik törökországi tartózkodását foglalja magában. Nagy bajunk, hogy az elsőre vonatkozólag majdnem semmi forrása sincs az életraajzírónak — így kell értenünk az előszó azon kijelentését, hogy «Mikes életének és műveinek ismeretéhez, Mikes sajátságos helyzetében gyökeröző okoknál fogva, új adatokkal nem járulhatok» — így az életraajznak 1717-ig terjedő része nem annyira Mikessel, mint Rákóczival foglalkozik és mindaz, a mi Mikesre vonatkozik, egy pár adatot nem tekintve, találgatásokon, sejtelmeken épül. Olvasmánynak érdekes, de tudományos értéke ezeknek a fejtegetéseknek igen kevés.

A törökországi tartózkodás története, melyre a leveleken kívül egyéb források is kínálkoztak, természetesen sokkal alaposabb, új adat ebben sincs, de nem is volt ez czélja szerzőnek. Ezek a részek, miket ő «elbeszélők»-nek nevez a legsikerültebbek, tanulságosak, különösen a felsőbb osztályú tanulóknak, a kik haszonnal forgathatják ezeket a lapokat. De mások szempontjából, sőt a szaktudósokéból is, ezek a legkiválóbb részei a könyvnek. Legvázlatosabb a IX. fejezet, mely Mikes vallásos iratait chronologikus rendben sorolja fel, egy részüknek pusztán a címét adja meg; azonban nem követelhetjük meg attól az írótól, a ki «műveltebb ifjúságnak könnyen érthető és gyönyörködtető olvasmányt akar nyújtani», hogy Mikesnek köteteket kitevő, a mai embereknek már bizony nagyon unalmas elmélkedéseit áttanulmányozza, s méltányolni fogjuk eljárását, ha a teljesség szempontjából Mikesnek e műveit inkább névszerint említi meg.

Előbbi kedvező ítéletünket nem terjeszthetjük ki azonban a Mikesről mint íróról szóló részére. A levelek részletezésén érzik némi iskolás íz, s az állítólagos «néne» szerepének vizsgálata, a mellett, hogy egészen a régibb kutatók munkálatain alapul, czéltalan, mert egy régen eldöntött kérdést akar a régi okokkal újra eldönteni.

Mikes stilusáról irni *Beöthy Zsolt* után (A szépprózai elbeszélés I. 210—216.) nehéz föladat, Toncs Gusztáv úgy segít magán, hogy a kérdés nyelvi oldalára fordítja erejét, bár e téren a mint látszik nem szakember, s a XIII. fejezetben nagy számmal vannak a tévedések (az

a o, o u változást mélyítésnek, az *ö ë* változást pedig nyíltsági fok változásának tartja, beszél fordított birtok viszonyról (?) stb.

A tárgyalás fonalán fölveti a Levelek keletkezésének kérdését, és a tudományos deductiv módszerrel, a társadalmi tudományok módszerével iparkodik megoldani. E módszer lényege abban áll, hogy a megállapított tények alapján készítsünk egy föltevést, melyet azután magokkal a tényekkel kell igazolnunk. Azonban Toncs elhibázza az első lépést, nem a tényekre alapítja a föltevést, hanem a priori kimondja: «e célból tételezzük föl, hogy Mikes, mint Rákóczi környezetének más tagjai, naplót vezetett». Ime itt a tévedés gyökere, mert midőn a naplózás nyomait keresi a műben, már befolyásolja az a *præsuppositio*, hogy Mikes Levelei naplón alapulnak.

E módszer segítségével azután eljut «eredeti» nézetéhez, melynek sokat hangoztatott ujsága csak abban áll, hogy «a levelek napló alapján készültek; a napló nyomai benne fölismerhetők; Mikes a napló adatait csoportosítva dolgozza föl.» Még ha igaza volna is, és elfogadnók véleményét, akkor sem volna helyén egy a nagy közönségnek szánt műben ennek a sokat vitatott kérdésnek részletes tárgyalása. Ha van a fölfogásában eredetiség, szaklapba való, ha nincs, akkor kár volt vele vesződni. Az egyetlen ujság tehát az, hogy a Leveleknek alapját Mikes naplójegyzetei alkotják. Ez azonban másodrangu kérdés. Hogy a jegyzeteit napló alakjában vetette-e papírra, azt értve szón, hogy dátummal látta el a följegyzéseket, mert hogy néha kellett jegyzeteket csinálnia, az természetes, — vagy nem, nemcsak hogy el nem dönthető — legalább Toncs érveivel nem — hanem egészen lényegtelen kérdés és egyáltalán nem szolgáltat elégséges okot arra, hogy az író a maga véleményét ezen az alapon ujnak nyilvánítsa s a mennyiben egy más alkalommal végeredményképen (158. lap) szóról-szóra elfogadja az én nézetemet: «Mikes a leveleken állandóan, hol huzamosabban, (hol szünetet tartva dolgozott, s munkája egy egész élet munkájának tekintendő», ne említse, kitől vette át ezen állítást.

Mikesről, mint emberről és mint íróról vonzóbb képet szerettünk volna. Mintha a szerző nem tekintene elég mélyen Mikes lelkébe s így nem tudja azokat a vonásokat, melyek a rodostói számüzött lelki életére jellemzők, egységbe gyűjteni. Nehéz talál arczképet adni az emberről, még nehezebb az íróról, de a mély kedélyü Mikest, kinek érző szive agyának józan, egészséges philosophiájával párosult, talán mégis jobban lehetett volna jellemezni. Vallásossága, szívós ragaszkodása urához és «szűkebb értelemben vett» hazájához, családjához, derült majd mindinkább komoruló humora így válnak magyarázhatókká, így értjük meg ezt a jellemet, mely bármennyire hatása alatt állt az egyes eseményeknek, bármennyire engedett a muló impressióknak: érzelmei mindvégig állandóak maradtak.

Ha erre a fejezetre (XIV.) több figyelmet fordít, viszont a többiekből egyet-mást elhagy, mindenesetre jobban elérte volna célját. De ha őszinték az előbeszéd szavai s a munka nem a szakembereknek van szánva, így sem végzett fölösleges munkát. A ki nem ismeri Mikes életét, az sokat tanul belőle, a ki ismeri, az mindig szívesen meghallgatja a hű Mikes Kelemennek sok reménnyel kezdődő, sok csalódással végét érő pályafutásának történetét.*

CSÁSZÁR ELEMÉR.

VEGYESEK.

— Születési tanfolyamok Jenában az idén is két főosztályra oszlanak.

A) Általános továbbképző tanfolyamok nők és úrak számára. I. 1. Általános physiologia (Dr. Verworn), 2. A modern exact természet-tudomány fogalmi és elvei (Auerbach tr.), 3. Geologia (Linck tr.), 4. Physiologiai psychologia (Ziehen tr.), 5. Bevezetés a philosophiába (Erhardt tr.), 6. A jelenkor vallásos áramlatai (Braasch superintendens), 7. A német műveltség története főkorszakai szerint (dr. Steinhausen). — II. Pædagogia. 1. Iskolai egészségtan (Gärtner), 2. Általános didaktika (Rein), 3. Különös didaktika gyakorlatokkal (Lehmensick), 4. A munkatanítás elmélete, mutatóanyagokkal (Beyer), 5. A földrajztanítás methodikája (Regel), 6. Abnormis gyermekek és nevelői elbánásuk (Trüper). — III. Nyelvi és irodalomtörténeti tanfolyamok külföldiek számára. 1. Elemi tanfolyam a német nyelvben (Scholz igazg.: Jena stb.), 2. Előhaladotabbaknak (Erhardt: Goethe és Schiller stb.).

* Nem hallgathatjuk el azt a megjegyzést, hogy a t. bíráló ítéletét igen szigorúnak tartjuk, s a könyvről még jobb véleményünk van, mint neki. Irodalomtörténeti szempontból is lelkiismeretes munka eredménye, pædagogiai szempontból pedig — a mi bennünket első sorban érdekel — ifjúsági irodalmunk határozott nyereségének mondhatjuk, jó hasznát fogja venni az irodalomtörténet tanára is. Ifjúságnak való ilyen derék írói élet-rajz már rég nem jelent meg; különösen írva van jól, okosan, élvezetesen, sallang nélkül, diskrét könnyűséggel. A tudományos és művészi szempontnak sem összezavarását, hanem eléggé sikerült összeegyeztetését látjuk e munkában. Csak nem fogjuk hibáztatni az ifjúsági írókat, ha komolyan veszi tárgyát s ő is mélyére hatol a kérdésnek, ha ő is átkutatja a tárgy egész irodalmát és maga is gondolkodik felőle. Vagy az ilyen kutató és gondolkodó írónál jobb lenne ifjúsági írónak a pusztán compiler? Természetesen t. bírálónk, a ki tudvalevőleg egészen benne van a Mikes-kérdésben, az ő szempontjából tekinti a dolgot.

A szerk.